

bezielende rol die de geestelijkheid in de Omwenteling heeft gespeeld ook op andere manieren kan beschreven worden en dat ook oprecht bedoelde religieuze motieven in het spel waren, hoe vreemd zij ons thans ook mogen voorkomen.

Tot lof van auteur en uitgever zij hier vermeld dat dit werk quasi vrij is van druk- en zetfouten. Wel komen enkele hardnekkige verschrijvingen voor (*concensus* voor *consensus*: p. 135, 161 ...; *Montgolfierre* voor *Montgolfier*, p. 122). Betreuren wij tenslotte dat aan het tweede deel, de bijlagen die allerlei naamlijsten en tabellen bevatten, geen register werd toegevoegd of dat dit materiaal niet werd verwerkt in het register op het eerste deel. Deze nalatigheid maakt de rijke documentatie die hier werd geboden praktisch ontoegankelijk en nutteloos.

Ondanks deze tekortkomingen blijft de studie van Vanden Berghe de belangrijkste recente bijdrage tot de politieke geschiedenis van België in de late achttiende eeuw, onder menig opzicht een revolutionair werk.

Jan Roegiers

Chr. M. G. ten Raa, *De oorsprong van de kantonrechter* (Proefschrift Nederlandse Economische Hogeschool Rotterdam; Deventer: Kluwer, 1970, xlii + 431 blz.).

Deze dissertatie is gewijd aan de historische oorsprong van de Franse vrederechter (1790) en, indirect, van zijn opvolgers, de Nederlandse vrederechter (1796-1811 tot 1838) en de Nederlandse kantonrechter (1838). Het onderwerp is beter weergegeven door de titel van het Franse résumé dan door die van de dissertatie zelf. Het eindpunt van het onderzoek is de Franse wet van 16-24 augustus 1790. De auteur heeft niet het probleem van de 'unus iudex' onderzocht - wat *de jure de paix* oorspronkelijk (1790-1801) ook niet was - maar wel het ontstaan van een rechtbank voor civiele 'bagatelzaken', waarvan de rechter naar billijkheid zou rechtspreken en aan wie ook de poging tot minnelijke schikking in burgerlijke zaken zou worden opgedragen (*grande conciliation*). Deze conciliatiepogingen betroffen zaken die, ten gronde, door andere rechtbanken (districtsrechtbanken) dienden te worden behandeld.

De auteur heeft met nauwgezetheid een zeer groot aantal 'cahiers de doléances' uit de jaren 1787, 1788 en 1789 onderzocht. In een eerder beperkt aantal ervan werd gevraagd naar de instelling van een 'justice de paix'. De hiervoren aangegeven kenmerken van het vredegerecht zijn er maar zelden in terug te vinden. Er was vooral vraag naar lokale rechtspraak in kleine zaken. Uitzonderlijk werd verwezen naar buitenlandse voorbeelden: Engeland, Pruisen en Holland. Bovendien werd meestal niet gepreciseerd wat men hiervan wilde overnemen. De auteur twijfelt er dan ook aan of de wetgever van 1790 zich heeft laten leiden door de vage wensen van de 'cahiers de doléances'.

Blijkbaar heeft niemand tot op heden een even grondig onderzoek ingesteld in verband met de voorstellen tot invoering van vredegerechten, burgerlijke rechtbanken voor bagatelzaken en veralgemeende 'grande conciliation', die voorkomen in de algemene en de preliminaire 'cahiers de doléances'. De voornaamste bron van de auteur zijn de *Archives parlementaires de France* van J. Madival en E. Laurent, aangevuld met de werken van B. Fry Hyslop en enkele andere.

Uit het bewerkte bronnenmateriaal kan men terecht afleiden dat de wetgever van 1790 noch in de algemene, noch in de preliminaire 'cahiers de doléances' de nodige directe inspiratie heeft kunnen vinden voor de redactie van zijn tekst. De verslaggever van het 'Comité de constitution', Thouret, verwees in de *Assemblée Nationale* naar buitenlandse

voorbeelden, in verband met het vredegerecht. De auteur heeft trachten uit te maken wat hiermee werd bedoeld. Naar zijn oordeel, was Thouret beïnvloed door het werk van een medelid van het comité, J. Petion de Villeneuve, *Des loix civiles et de l'administration de la justice ...* (Londen, 1782; verkorte editie, Parijs, 1789), waarin gewezen werd op het bestaan van vrederechten in Holland, Pruisen, Pennsylvanië en de republiek Genua. In verband met de Hollandse vredemakers steunde Petion op het gezag van Voltaire en diens 'Fragment d'une lettre sur un usage tres établi en Hollande'.

De auteur heeft het ontstaan, de bevoegdheid en de verdwijning van de 'vredemaker' in de Hollandse steden in de nieuwe tijd van nabij bekeken. Hij komt tot het besluit dat alleen de Leidse instelling uit de zeventiende en achttiende eeuw aan de beschrijving van Voltaire beantwoordt. De hoofdtrekken van de regeling van het vredegerecht uit de Franse wet van 1790 vindt hij eveneens alleen in het Leidse voorbeeld terug.

De benaming van het vredegerecht is vermoedelijk ingegeven door de Engelse 'justice of the peace', maar niet de instelling. De Engelse vrederechter had, aan de vooravond van de Franse revolutie, nauwelijks enige bevoegdheid in burgerlijke zaken en had geen conciliatietaak. In Pruisen was in 1779 een instructie over de preliminaire conciliatie tot stand gekomen, die niet in werking was getreden. Van vrederechters was er geen sprake. Over de *peace-makers* of *common arbitrators* van Pennsylvanië had de Franse wetgever van 1790 vermoedelijk weinig informatie. Dit probleem zou nog verder kunnen uitgediept worden. Naar de voorstelling van J. Petion, zouden in Genua twee senatoren zich onledig hebben gehouden met de minnelijke schikking van de geschillen tussen de burgers en met de vereniging van verdeelde families. Vermoedelijk hadden die senatoren geen bevoegdheid in burgerlijke zaken, maar alleen in strafzaken. Zulks neemt niet weg dat het relaas van Petion invloed kan hebben uitgeoefend op de Franse wetgever, wat de auteur niet ontkent.

Verder heeft hij mogelijke andere voorbeelden onder de loupe genomen, onder meer de Romeinse *defensor civitatis*, de vredemakers uit Friesland, Utrecht, Vlaanderen, Brabant en Henegouwen, de *juge-auditeur* bij het Châtelet van Parijs. Hij heeft de gegevens over de oorsprong van het vredegerecht, die voorkomen in Franse juridische dissertaties, rechtshistorische werken en handboeken over burgerlijke rechtsvordering, aan een kritisch onderzoek onderworpen.

Over de Zuid-Nederlandse *peysmakers* of *paisierders* had de auteur nog meer kunnen vinden, onder meer in *Les institutions de la ville de Louvain au moyen âge* door J. Cuvelier (Brussel, 1935) en enkele Zuid-Nederlandse costumen die opgetekend werden in de loop van de zestiende eeuw. Weliswaar zou uit een verder onderzoek vermoedelijk blijken dat de middeleeuwse instelling van de vredemakers in verscheidene Vlaamse en Brabantse steden in de loop van de nieuwe tijd geleidelijk verdwenen is en dat de opdracht van die rechters zich in de regel niet uitstreckte tot burgerlijke zaken en ook geen preliminaire conciliatietaak in *civilibus* insloot.

Een kritische lezer kan in deze dissertatie weinig onjuiste gegevens ontdekken. Op p. xxxiii is sprake van 'de Assemblée Nationale, die sinds 1614 niet meer bijeengeroepen was', waar blijkbaar de Staten-Generaal worden bedoeld. Het woord *cheler* uit de *Livre Roisin* wordt op p. 150 verklaard als 'sceller: geheim houden', waar het eenvoudig 'celer' of 'céler' betreft. In het werk komen verscheidene drukfouten voor, hoofdzakelijk in de Franse citaten (bijvoorbeeld p. 150: 'pour sen lignage' in plaats van 'sour sen lignage'). Het is ons niet duidelijk waarom de auteur over Godechot en Lepointe spreekt (340) als over 'twee historici-niet-juristen'. Wijlen prof. G. Lepointe was een volwaardig jurist en rechtshistoricus. Hierbij kan worden aangestipt dat de auteur het werk van G. Lepointe,

*Histoire des institutions du droit public français au XIXe siècle. 1789-1914* (Parijs, 1953) niet citeert, waarin een paar bladzijden aan het onderwerp gewijd zijn (368-370). De auteur kon nog andere rechtshistorische handboeken vermelden, waarin gehandeld wordt over het ontstaan van het vrederecht, onder meer A. Esmein, *Précis élémentaire de l'histoire du droit français de 1789 à 1814* (Parijs, 1908) 104-106.

In verband met de rechtspraak van Lodewijk IX van Frankrijk en de *Etablissements de Saint Louis* steunt de auteur (351-352, n. 70) hoofdzakelijk op de *Grand Larousse du XIXe siècle*. Aldus spreekt hij van de 'Franse Justinianus', wat een schromelijke overdrijving is. Lodewijk IX heeft enkele voortreffelijke verordeningen uitgevaardigd, maar hij kan moeilijk beschouwd worden als een groot wetgever. Sedert het verschijnen van het standaardwerk van P. Viollet, *Les Etablissements de Saint Louis* (4 delen; Parijs, 1881-1886) wordt door de rechtshistorici algemeen aanvaard dat de *Etablissements de Saint Louis* een dertiende-eeuwse *coutumier* is uit West-Frankrijk, een privé-optekening van het gewoonterecht van Anjou, Touraine en Orléanais, waaraan later, bij vergissing, deze titel door een kopiist is toegekend, omdat in de handschriften een paar verordeningen van Lodewijk IX voorafgingen aan het eigenlijke werk.

Deze enkele opmerkingen doen niets af aan de degelijkheid en de waarde van de dissertatie. De auteur heeft een belangrijke bijdrage geleverd tot de oplossing van het probleem van het ontstaan van het vrederecht in Frankrijk aan het eind van de achttiende eeuw.

In bijlage zijn de ontwerpen van het *Comité de constitution* en het decreet van 16-24 augustus 1790 afgedrukt. De bronnen worden hierbij niet vermeld. Het boek is voorzien van een beknopte literatuurlijst en een register van personen en zaken.

G. van Dievoet

Lode Wils, ed., *De houding van de politieke partijen tegenover de Vlaamse beweging in de 19de eeuw. Persstudies* (Standen en Landen, LIX; Heule: UGA, 1972, 228 blz.).

De betekenis van courantenonderzoek voor een beter leren kennen van politieke verhoudingen en van een politieke evolutie is bekend. De bundel persstudies, die in 1972 verschenen is onder leiding van prof. dr. L. Wils en die 'de houding van de politieke partijen tegenover de Vlaamse beweging in de 19de eeuw' tot onderwerp heeft, moet dan ook begroet worden als een aanwinst voor onze kennis van de evolutie van de Vlaamse beweging. De titel dekt niet helemaal de inhoud. De opstellen in de bundel bestrijken slechts de periode 1830-1873 en behandelen bovendien ieder maar een korte episode. Niettemin geven ze tezamen een gefundeerder inzicht in de ontwikkeling van de Vlaamse beweging in de eerste veertig jaar van het bestaan van de Belgische staat.

Ghislain Lernout schrijft over 'Het Vlaams petitionnement van 1840 en de reacties van de Belgische pers', Adriaan Brosens over 'De strijd om de wet van 1850 op het middelbaar onderwijs', Wilfried Janssens over 'De strijd om een taalwet op het notariaat in 1857', Jean-Marie Lermyte over 'De eerste taalwet: die op de strafrechtspleging in 1973', terwijl Wils zelf in een korte bijdrage, getiteld 'Elke partij trok een eigen spoor', enkele algemene conclusies trekt uit de detailstudies van zijn leerlingen.

Om met Wils' conclusies te beginnen, hij is van oordeel, dat het personerzoek inzake de vier episodes de stelling bevestigt, die hij nu al twintig jaar naar voren brengt, namelijk dat vanaf 1840 de Vlaamse beweging steeds meer in een katholiek spoor terecht kwam, en dit ondanks het feit, dat het merendeel van de leidende flaminganten eigenlijk veel meer